

Позиция на Коалиция „Детство 2025“ по процеса на деинституционализация в България

Увод: процесът на деинституционализация в България

През 2010 г. българското правителство прие Националната стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Р България“ и план за действие за изпълнението ѝ. Визията и планът представляваха политически ангажимент и стратегия за закриването на институциите за деца в България и бяха широко приветствани както в страната, така и на международно равнище, като впечатляваща демонстрация на политическа воля за решаване на един от най-неотложните проблеми по отношение на правата на децата в България. В момента планът за действие е към своя край и въпреки, че бяха постигнати някои значителни успехи, за последните четири години се откриха и редица предизвикателства. Настоящата позиция на Коалиция „Детство 2025“ представлява равносметка на тези успехи и предизвикателства, както и препоръки за протичането на процеса оттук нататък и пре-планирането му, с оглед на това деинституционализацията в България да бъде завършена в срок и по начин, който се основава на основните принципи на правата на детето и грижата за него.

Постижения за периода 2010-2014 г.

Тенденцията към намаляване на броя на децата, настанени в специализирани институции, започна още преди приемането на Визията, но през последните четири години тя се ускори и е справедливо да се признае, че в по-голямата си част това се дължи на работата по проектите от националния план за деинституционализация. В рамките на проект „Детство за всички“ бяха разкрити значителен брой **нови резидентни услуги, които предлагат алтернатива на институциите**: Център за настаняване от семеен тип (ЦНСТ) и Защитено жилище (ЗЖ). По проекта бяха закрити и няколко Домове за деца с умствена изостаналост (ДДУИ). Разкриването на новите услуги и настаняването на деца и младежи от институциите в тях продължава и до този момент. Настаняване в алтернативни форми на грижа се наблюдава по проект „Посока: семейство“, чиято цел е да **създаде и пилотира метод за затваряне на Домовете за медико-социални грижи за деца (ДМСГД)**, като по проекта са постигнати успехи при затварянето на входа към осемте пилотни институции, с които се работи. В регионите, където те се намират, са въведени и работят добре областни координационни механизми за деинституционализация, които включват областна управа, общинска администрация и други заинтересовани страни. В работата по **превенция на изоставянето и реинтеграция** също се наблюдават някои обещаващи резултати, както и по проект „И аз имам семейство“, чиито фокус е развитието на приемната грижа. През последните четири години се наблюдава **висок ръст на приемната грижа** и все по-широк обхват в страната, което доведе до частично затваряне на входа към ДМСГД. На места е установено добро партньорство между създадените по проекта общински екипи по приемна грижа и доставчици на услуги по приемна грижа. Наблюдават се и някои положителни **промени в обществените нагласи** по отношение на институциите и алтернативните форми на грижа.

Основни предизвикателства

Въпреки постигнатите успехи, в процеса на деинституционализация до този момент се наблюдават редица рискове и предизвикателства, някои от които са свързани с конкретни проекти от националния план, а други се отнасят към процеса като цяло.

- По проект „Детство за всички“ се наблюдават **тревожни практики около преместването на децата от институциите в новите резидентни услуги**. Децата биват местени без актуализиране на техните оценки или без достатъчна подготовка и това на места е довело до връщане на „по-тежките случаи“ от ЦНСТ към институции. Има сериозни притеснения, че преместването се осъществява не според най-добрия интерес на децата, а с оглед нуждата да бъдат запълнени и отчетени местата в новите услуги. **Методиката за финансиране на услугите** само на база брой настанени деца, без да има отделен стандарт за издръжка на услугите, създава зависимост и стремеж да се настаняват деца, за да се осигури издръжка. Другият проблем, който доведе до това, беше **разширяването на целевата група** на проекта, която включваше само деца от ДДУИ и деца от ДМСГД над 3 годишна възраст, към деца от Домовете за деца, лишени от родителска грижа (ДДЛРГ), което се случи въпреки ясно изразената съпротива от страна на организациите, членки на коалиция „Детство 2025“ и повечето представители на гражданското общество, ангажирани с тематиката. В резултат, в момента съществува значителен риск преместванията на децата от старите институции в ЦНСТ да целят преди всичко запълване на капацитета на сградите и гарантиране на финансирането за новите услуги и да не са съобразени с индивидуалните оценки, потребности и интереси на децата.

- По отношение на проект „Детство за всички“ се наблюдават и **сериозни проблеми с трансфера на информация** от старите услуги към новите и неяснота за това кои деца къде са настанени, както и **липса на всякаква информация за живота на децата в новите услуги** и какво става след преместването – записани ли са

децата в училище, ползват ли съпътстващи услуги, има ли прогрес/регрес в развитието им, поддържат ли връзка със своите родители и др. При **персонала на новите услуги** се наблюдава текучество, липса на мотивация поради ниското заплащане и липса на достатъчно обучения и супервизии, както и нисък капацитет за справяне с предизвикателно поведение. На фона на отдавна изразяваните притеснения относно това дали ЦНСТ биха предоставили среда, достатъчно близка до семейната (тъй като капацитетът им от 12+2 деца/младежи е твърде висок, а има недостатъчно персонал), се обострят рисковете новите услуги да се превърнат във форма на **реинституционализация** и да не отговорят на нуждите на децата.

- Приемната грижа се ограничава основно до набирането на приемни семейства и сформирването на общински екипи, но не са предприети никакви стъпки за да бъде изграден **капацитета на общините** да управляват една толкова иновативна и сложна услуга, каквато е приемната грижа. Екипите към общините са зле подготвени и страдат от сериозно текучество, както и липса на подходящи обучения и супервизии. Първите оценени семейства по проект „И аз имам семейство“ са високо рискови и има много случаи на провалени настанявания. **Системата за закрила на детето и местните комисии** за приемна грижа не са в състояние да поемат ролята си по отношение на приемната грижа: решенията за настаняване често са неподходящи както за детето, така и за местния контекст; няма разбиране за ролята на доставчика в подкрепа на децата и приемните семейства; извежданията на децата от приемни семейства към осиновяване стават без подготовка. Приемните семейства не са достатъчно включени, когато предстои осиновяване на дете и като цяло както при тях, така и в системата като цяло, **липсва разбирането за приемната грижа като временна мярка**. Тези проблеми често водят до рискови настанявания, загуба на приемни семейства и вреди за децата.

- **Системата за закрила на детето** е от ключово значение за това процеса на деинституционализация да тече плавно. По тази причина в националния план бяха заложили проекти и инициативи, чрез които нейния капацитет да бъде изграден. За съжаление, в по-голямата си част те се оказали неуспешни. Отделите „Закрила на детето“ продължават да работят в режим на **претовареност и краен недостиг на всички видове ресурси**. Наблюдава се огромно текучество сред социалните работници, което затруднява работните процеси в системата и работата със семейства в риск. Основен проблем е **липсата на стандарти и подготовка на социалните работници** да работят по индивидуални случаи, както и липсата на подходяща подкрепа под формата на обучения, супервизии, материална база и др.

- Деинституционализацията никога не би могла да бъде успешен процес без мерки за превенция на нуждата от нея – **превенция на изоставянето и на разделянето на деца от техните родители**. Броя на децата, които биват изоставяни при раждането остава висок и една голяма част от децата, които биват настанени в ДМСГД пристигат там директно от родилните отделения. **Децата с увреждания** продължават да бъдат в по-голям риск, като на места все още се наблюдават препоръки от страна на медицинския персонал да бъдат изоставяни в институции, както и продължаваща доминация на медицинския модел на уврежданията. Ситуацията се влошава допълнително от липсата на достатъчно услуги за деца с увреждания в общността. развитието на приобщаващото образование за деца със специални нужди остава в начален стадий.

Препоръки

Препоръките на Коалиция „Детство 2025“ са отчасти към дейностите, които се случват в момента, като част от действащия национален план за деинституционализация, и отчасти към следващата фаза от процеса в рамките на нов национален план.

1. Препоръки към настоящия план за деинституционализация

- Децата да се преместват от старите институции в ЦНСТ само след цялостна оценка и подходяща подготовка. Извършване на оценки на децата, вече настанени в ЦНСТ, които да покажат дали има промяна в степента на развитие на детето, неговото здраве, образователни постижения, независимост и поведение в резултат на ползването на новите услуги.

- Актуализиране оценките на децата, настанени в ДДЛРГ, като се положат усилия това да стане с участието на самите деца, техните родители и НПО, подкрепящи тяхната социализация.

- Преустановяване на порочната практика на мимикрия на деинституционализация, при която в старата сграда се помещават няколко нови услуги, в които работи същия персонал и се грижи за същите деца.

- Спешна промяна на методиката за финансиране на новите услуги и гарантиране на пренасочването на средствата от закритите институции към нови услуги и политики.

- Регламентиране в много спешен порядък на новата специализирана резидентна услуга за деца с потребност от постоянни здравни грижи, с цел завършване на проект „Посока: семейство“ и затваряне на пилотните ДМСГД и с оглед на правилното планиране на процеса, касаещ закриването на останалите ДМСГД през новия програмен период.

- Гарантиране на качеството на услугата приемна грижа чрез предприемане на спешни мерки да бъде изграден капацитетът на общините за управление на услугата, да се създаде и регламентира и подкрепяща мрежа от услуги за приемните семейства и да се включат активно в процеса и НПО, които имат опит.
- Изработване, съгласуване и приемане на стандарти за натовареност и численост на социалните работници в системата за закрила на детето.
- Регламентиране и разкриване на съпътстващи услуги, които да гарантират обхващането на различните целеви групи, отчитане на индивидуалните потребности на децата и техните семейства и да гарантират необратимостта на процеса на деинституционализация, извършен до този момент.
- Актуализиране на индикаторите за мониторинг и оценка на всяка една услуга, така че да може да се проследява нейното качество и ефектът върху потребителите, а не само количествени данни.

2. Препоръки за изготвяне на нов национален план за деинституционализация

Деинституционализацията е сложен процес, който трябва да се управлява професионално и прозрачно, чрез активно включване на гражданското общество и всички останали заинтересовани страни на всички етапи на процеса: управление, планиране, изпълнение и мониторинг. Коалиция „Детство 2025“ препоръчва **незабавното започване на процеса на съставяне на нов национален план** за деинституционализация, свързан с новия програмен период и с изпълнението на Визията, с участието на НПО, общини и експерти в областта на правата на детето и деинституционализацията. Планът би постигнал най-добри резултати, ако включва следните три цели:

Цел 1: Превенция на разделянето на децата от родителите, включително превенция на насилие и negliжиране. Този елемент е нужно да включва както целенасочени проектни дейности, така и следните ключови дейности и под-цели: (а) повишаване на ефективността на съществуващите услуги по превенция, включително картографиране на услугите, засилване на мястото и ролята на мобилната социална работа и определяне на качествени индикатори, които да позволяват измерването на ефекта от услугите; (б) изграждане на система за кризисна подкрепа на семейства, която освен консултативна да включва и възможност за кризисна материална подкрепа на семействата и да гарантира навременен достъп до универсалните услуги (медицински, образователни, рехабилитационни и пр.), особено за семействата на деца с увреждания и специални потребности; (в) въвеждане на механизъм, който да гарантира, че решението за раздяла на дете от неговите родители се разглежда и се взема от екип, който е сформирани и действа в рамките на координационен механизъм; (г) правото на детето да живее със своите родители и правото на родителите да бъдат подкрепяни при отглеждането на своите деца да залегне в дължностните характеристики на служителите от системата за закрила на детето и подкрепящите професии; (д) наличието на социален работник да стане условие за акредитация на болниците.

Цел 2: Повишаване на ефективността на системата за закрила. Този елемент е нужно да включва следните ключови промени в политиките, законодателството и практиката на държавните институции: (а) утвърждаване на нова философия за подкрепа на детето и семейството чрез приемането на нов подход към семейната политика, залегнал в нов Закон за детето и семейството, който да регламентира всички системи около детето и тяхното взаимодействие; (б) утвърждаване на ефективен координационен механизъм на местно ниво за въвеждане на мултидисциплинарен подход; (в) въвеждане на национална рамка за компетенции, квалификация и развитие на професионалистите от системата за закрила на детето, включително единни стандарти за социална работа и за численост и натовареност на социалните работници, подобряване на работната среда и осигуряване на необходимите ресурси и подкрепа под формата на обучения и супервизии; (г) система за независим, периодичен и ресурсно обезпечен мониторинг и оценка на въздействието чрез наличие на единна база данни и въвеждане на инструментариум за оценка на въздействието на услугите върху живота на децата; (д) нов подход във финансирането посредством разработване на нови финансови стандарти за пакети от услуги, които общините да са овластени да разпределят, както и чрез разделяне на финансирането, за да има стандарт както на услуга, така и на дете.

Цел 3: Деинституционализация на грижата за деца и осигуряване на алтернативна грижа. За да бъде изпълнена Визията всички домове да бъдат закрити до 2025 г. е нужен план със следните елементи: (а) закриване на всички ДДУИ в страната на база на опита и анализ на уроците от проект „Детство за всички“ и въвеждане на необходимите модификации при спазване на принципа за най-добър интерес на детето; (б) адекватна подкрепа към екипите за управление и персонал в новите услуги с цел превенция на институционализиране на грижата в новите услуги, вкл. продължаващо обучение и супервизии; (в) закриване на всички ДМСГД в страната на база на опита и анализ на уроците от проект „Посока: семейство“ и децентрализация на всички ДМСГД; (г) ясен план за закриването на всички ДДЛРГ в страната и разработване на модел за реинтеграция на децата; (д) предоставяне на възможност за използване на сградите на институциите съобразно местните потребности; (е) развиване на алтернативни услуги, които да заместят институционалната

грижа, като се залага основно на приемната грижа и осиновяването и се състави детайлен план за това как ще продължат да се развиват и управляват услугите на общинско ниво.

Тези стратегическите цели могат да бъдат постигнати само чрез обединените усилия на всички заинтересовани страни и непрекъснатата съвместна работа между тях. Организациите, които членуват в коалиция „Детство 2025“, заявяват готовността си да осигурят експертна подкрепа на процеса на всички нива и да подпомагат изпълнението на приетата през 2010 г. дългосрочна стратегия „Визия за деинституционализация на децата в Р България“.